

ANAYASA MAHKEMESİNİN BİREYSEL BAŞVURUYU İNCELEME AŞAMALARI, ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR VE SONUÇLARI

THE STAGES OF EXAMINATION OF THE INDIVIDUAL APPLICATION TO THE TURKISH CONSTITUTIONAL COURT, PROBLEMS AND RESULTS

Ayhan DÖNER¹, Yeşim ÇELİK²

ÖZET: Çalışmamızda bireysel başvuru yolunun Anayasa Mahkemesi tarafından incelenme usulü ele alınacaktır. Bu kapsamda öninceleme, kabul edilebilirlik ve esas bakımından inceleme aşamaları Anayasa Mahkemesi'nin kararları ışığında ayrı ayrı incelenecektir. Bu çalışma, Doç. Dr. Ayhan DÖNER'in danışmanlığında Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunulmuş olan Türk Hukukunda Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi Uygulaması adlı tez çalışmasındaki ilgili bölümün özeti olarak hazırlanmış ve güncel değişiklikler işlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Anayasa Şikâyeti, Bireysel Başvuru ve Türkiye, Anayasa Mahkemesi

ABSTRACT: In this study we will examine the process of individual application to the Turkish Constitutional Court. In this frame, the stages of preliminary examination, admissibility and basis will be evaluated under the verdicts of the Constitutional Court. This study was prepared as a summary report of the thesis; Individual Complaint In Turkish Law System and the actual practices of the Constitutional Court, which was supervised by Assoc. Prof Dr. Ayhan DÖNER and defended in Social Science Institute of Erzincan University.

Keywords: Constitutional Complaint, Individual Application and Turkey, Constitutional Court

1. GİRİŞ

Ülkemizde bireysel başvuru yolu, 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halkoylamasıyla kabul edilen 5982 sayılı Kanun'un, Anayasa'nın 148. ve 149. maddelerinde yaptığı değişiklikle hukuk sistemimize girmiştir. Bireysel başvuru uygulaması ve usulü 30 Mart 2011 tarih ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'un 45-51. maddeleri ile 12 Temmuz 2012 tarih ve 28351 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün özellikle 59-84. maddelerinde düzenlenerek somutlaştırılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin zaman bakımından yetkisi 23 Ekim 2012 tarihiyle başlamış olup Anayasa Mahkemesi bu tarihten beri bireysel başvuruları incelemekte ve kararlar vermektedir. Böylelikle AİHM yapılan başvurularda tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak bireysel başvuru yerini almıştır. Esas amaç mevcut bir temel hak ve hürriyet ihlalinin öncelikle iç hukukta çözümlenmesidir. Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararlara bireylerin zamanla güven sağlanması çok önemlidir. Anayasa Mahkemesi'ne olan güven tam anlamıyla sağlanmış olursa Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararların leyhte yahut aleyhte olmasının herhangi bir önemi olmayacak ve artık bireyler, haklarındaki bu kararlarla yetinecekler. Böylece bireylerin ayrıca AİHM'e başvurma gereği duymamaları sağlanmış olacaktır. Bu bakımdan Anayasa Mahkemesi'ne çok büyük bir görev düşmektedir.

¹ Erzincan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Doç. Dr., adoner@erzincan.edu.tr

² Erzincan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Araş. Gör., ysmclck.erk@gmail.com

II. BİREYSEL BAŞVURUNUN İNCELENMESİ

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruları üç aşamada incelemektedir. Birinci aşama Bireysel Başvuru Bürosu tarafından yapılan ve şartları taşımaması durumunda idari ret kararı verilen ön inceleme aşaması, ikinci aşama Komisyonlarca yapılan ve şartları taşınması halinde kabul edilebilirlik kararı, taşımaması halinde kabul edilemezlik kararı verilen kabul edilebilirlik aşaması ve nihayet bireysel başvuru incelemesinin son aşaması Anayasa Mahkemesi'nin Bölümleri tarafından yapılan esas incelemesi ve neticesinde ihlal yahut ihlal edilmediği kararı verilen aşamadır.

A. Ön İnceleme

Ön inceleme, bireysel başvurunun ilk aşamasıdır. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların ön incelemesi, Bireysel Başvuru Bürosu'nca yapılan hazırlık incelemesidir. Bireysel Başvuru Bürosu 6216 sayılı Kanun'da düzenlenmeyip İçtüzük'ün 65. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, Bireysel Başvuru Bürosu Komisyon Başraportörü'nün gözetiminde bir raportör ve yeterli sayıda raportör yardımcısı ile personelden oluşmaktadır. Büronun yaptığı bu hazırlık incelemesi, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinin yapılabilme şartlarına sahip olup olmadığının denetlenmesi anlamına gelir. Bireysel Başvuru Bürosu başvuru dilekçesini, dilekçede bulunması gereken unsurlar, gerekçelendirilmesi gereken ve dilekçeye eklenmesi gerekenler yönünden inceleyecektir.³

İçtüzük'ün 65. maddesinin 1. fıkrasına göre Bireysel Başvuru Bürosu'nun görevleri şunlardır:

- a) Mahkemeye ulaşan bireysel başvuruların kaydını yapıp numara vermek, dosyalamak.
- b) Başvurulardaki idari yönden tamamlattırılması gereken eksiklikleri (başvuru formu eklerindeki) tespit etmek ve bunların giderilmesi için gerekli yazışmaları yapmak.
- c) Bireysel başvurularla ilgili yazışmaların kaydı, takibi, ilgili birimlere sevk edilmesi ve diğer işlemleri yapmak.

Bireysel Başvuru Bürosu, doğrudan büroya gelen ya da mahkemeler ve konsolosluklar aracılığıyla yapılan bireysel başvuruları numaralandırıp dosyalayarak kaydını yapar. Kaydı yapılan başvurular ilk olarak Büro görevlilerince şekil şartlarına uygunluk açısından incelenecektir. Bu incelemede formun ve eklerinin doldurulmasında eksiklik olup olmadığını inceleyerek tespit edilir ve bu bilgiler sisteme girilir. Eksikliğin tespiti halinde eksikliklerin giderilmesi için Büro tarafından gerekli yazışmalar yapılır. Eksikliğin giderilmesi için başvurucuya veya varsa vekiline 15 gün süre verilir. Geçerli bir mazeret olmaksızın eksiklik giderilmezse başvuru için *idari ret kararı* verileceği başvurucuya bildirilir (İçtüzük'ün 66. maddesinin 1. ve 2. fıkraları). Başvurunun süresinde yapılmadığı, şekil şartlarına uygun olmadığı, eksikliklerin verilen sürelerde tamamlanmadığı durumlarda başvurunun Komisyonlar Başraportörü tarafından reddine karar verilir ve başvurucuya tebliğ edilir. Bu ret kararına karşı tebliğ tarihinden itibaren 7 gün içinde Mahkeme'ye itiraz edilir. İtirazı Komisyonlar inceler. Komisyon'un verdiği kararlar kesindir (İçtüzük'ün 66. maddesinin 3. fıkrası)

İçtüzük'ün 66. maddesinin 3. fıkrasına göre Bireysel Başvuru Bürosu, başvurunun süresinde yapıp yapılmadığını inceler ve süre aşımı varsa Komisyonlar Başraportörü başvuruyu reddeder. 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin 5. fıkrasına göre başvurunun 30 günlük süre içinde yapılması bir kabul edilebilirlik şartıdır ve Komisyonlarca incelenir. Bu göz önüne

³ Özcan Özbey, *Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, 2. Bs., Ankara 2013, s. 340; Sami Sezai Ural, *Bireysel Başvuru*, Ankara 2013, s. 282-283; Ebru Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, İstanbul 2013, s. 224-226.

alındığında süre aşımı tespiti açık bir şekilde belli olduğu durumlarda sürenin incelenmesi Büro tarafından yapılır. Ancak 30 günlük sürenin tartışmalı olabileceği durumlarda bu incelemeyi Komisyonlar yapacaktır. Keza sürenin başlangıcı başvuru yollarının ne zaman tüketildiği, bu kararın ne zaman alındığı ve kesinleştiği, başvuru yollarının varlığı ve etkililiği gibi birçok meseleyi ilgilendirir.⁴

Bireysel Başvuru Bürosu, bireysel başvuruları kural olarak kayda alınış sırasına göre inceler. Ancak başvuruların konu itibarıyla önemini ve ivediliğini değerlendirerek somut olaya göre farklı bir inceleme sırası gözetebilir.⁵ Örneğin, başvuru kişinin yaşam hakkına, maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik başvurular, önem ve ivedilik arz eden başvurular olarak nitelendirilip öncelikli olarak incelenip karara bağlanabilecektir.⁶ Ancak Anayasa Mahkemesi'nin inceleme sırasını değiştirip, öncelik verdiği başvurular açısından somut olaya göre "önem ve aciliyet" konularına gerekçeli bir açıklama getirmelidir. Aksi durumda bir kriter belirlemesi Anayasa Mahkemesi'nin bu yöndeki kararları bakımından tek düzelik sağlayacak ve hukuki güvenlik açısından da faydalı olacaktır. Keza kamuoyunda Can Dündar⁷ kararı olarak bilinen bir gazetecinin yaptığı başvuruyu İçtüzük'ün 68. maddesi uyarınca öncelikli incelemesinin gerekçesini ortaya koymamıştır. İlgili kararda konunun önem ve aciliyetiyle ilgili herhangi bir gerekçe, açıklama getirilmediğini görmekteyiz. Oysa Anayasa Mahkemesi bu konuda belirli kriterler ortaya koyarak kamuoyundaki şüpheleri önleyerek, belirliliği sağlaması açısından önemli olacağı kanaatindeyiz. Keza Eren'inde haklı olarak belirttiği gibi somut olayla ilgili olarak konu bakımından tutukluluk halini önemli ve aciliyetli görüyorsa tüm tutukluluklar için aynı değerlendirme yapılmalı, eğer meslek olarak gazetecilere öncelik tanıyıp tutuklu gazeteciler hakkında önemli ve aciliyet görüp incelemeyi önce yapıyorsa tüm tutuklu gazeteciler için aynı hassasiyetin gösterilmiş olması gereklidir. Kaldı ki bir meslek grubuna tutuklulukla ilgili öncelik tanınması konu bakımından öncelikle ilgili bir kriter olarak kabul edilmesi uygun görünmemektedir.⁸

⁴ Osman Doğru, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, İstanbul 2012, s. 85; Ural, s. 283.

⁵ İçtüzük'ün 68. maddesi.

⁶ Hüseyin Ekinci / Musa Sağlam, *Sorularla Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Ankara 2014, s. 30; Karaman, s. 225.

⁷ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2015/18567, Kar. Tar. 25/2/2016.

⁸ "Bu olayda iki gazetecinin tutuklanması söz konusudur. Dolayısıyla başvurunun konusu "tutukluluktur". Burada "önem ve aciliyet" tutuklular bakımından uygulanıyorsa, tutuklular arasındaki sıralamaya uyulması gerekir. Tutuklular arasında "gazetecilere" öncelik verilmesini gerektirecek haklı bir sebep var mıdır? Ancak İçtüzükte kişiler ya da meslekler itibarıyla değil "konu" itibarıyla "önem ve aciliyetten" söz edilmektedir. Tutuklular içinde gazetecilere öncelik verilmesinin haklı bir sebebi yoktur. Önem ve aciliyet kriterinin uygulanmasında, yaşama hakkı, işkence, kötü muamele, tutuklama, yurt dışına çıkarılma gibi konu bakımından önem ve aciliyet göz önünde bulundurulmalıdır. Tutuklular arasında kişiler bakımından ya da meslekler bakımından farklılık oluşturulması haklı bir neden olarak görülemez. Haklı bir neden olmadan aynı statüde olan kişiler arasında farklı davranmak ayrımcılık kabul edilebilir. Gazetecilere Mahkeme böyle bir öncelik hakkı veriyorsa, tutuklu bulunan tüm gazeteciler bakımında aynı "önceliği" tanımış mıdır? Bu konuda elimizde açık bir veri yok. Ancak tutuklu bulunan diğer gazeteciler bakımında aynı önceliği tanımamış ise bu da başka bir tür ayrımcılık anlamına gelecektir. Bu olayda, başvurucular 4/12/2015 tarihinde bireysel başvuru yapmış, haklarındaki karar 25/2/2016 tarihinde verilmiştir. Bir başka ifade ile iki ay onüç gün sonra karar verilmiştir. Sorun bu kararın niçin bu kadar hızlı verildiğinde değil, tutuklular arasında niçin gazetecilere öncelik verildiğindedir. Adalet Bakanlığının resmi web sayfasındaki istatistiklere göre, 30/11/2015 tarihi itibarıyla ceza evlerinde tutuklu 25.981 kişi bulunmaktadır. Bunlardan ne kadarı bireysel başvuru yapmış, yapanların hepsi için aynı öncelik ve önem verilmiş midir? Bu sorulara ilişkin açık bir istatistiki veriye sahip olmamakla birlikte, benzer bir olay olan "Hidayet Karaca Kararı" ile bir karşılaştırma yapılabiliriz. Bu olayda da benzer şekilde tutuklama, "terör örgütü suçlaması" kapsamında, suçun sanığının bir "gazeteci" olduğu görülmektedir. Bu olayda, Başvuru, 6/1/2015 tarihinde başvuru yapılmış, karar 14/7/2015 benzer şekilde Genel Kurulca verilmiştir. Karar 6 ay içinde verilmiştir. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruları inceleme sırasında tutuklular arasında "gazetecilere" öncelik atfettiği görülmektedir. Mahkeme'nin bu yaklaşımı kendi içinde tutarlı görünse bile kanımızca, "mesleğe göre" öncelik ve önem değil "konuya" göre yani "tutukluların" hepsi için aynı öncelik ve önem sıralamasının daha doğru olacağı kanaatindeyim." Bknz. Abdurrahman Eren, "Can Dündar ve Erdem Gül Kararının Değerlendirmesi", kanuniesasi.com.(<http://kanuniesasi.com/index.php/kose-yazilari/36-can-dundar-ve-erdem-gul-kararinin-degerlendirilmesi>)(14.03.2016).

B. Kabul Edilebilirlik Bakımından İnceleme

1. Genel Olarak

Bireysel Başvuru Bürosunda yapılan ön inceleme neticesinde herhangi bir eksikliğin bulunmaması ya da tespit edilen eksikliğin tamamlanması durumunda Büro, başvuruyu kabul edilebilirlik incelemesi yapılmak üzere Komisyon'a sevk eder. Keza kabul edilebilirlik incelemesini 6216 sayılı Kanun'un 48. maddesinin 3. fıkrasına göre komisyonlar yapar. İçtüzük'ün 67. maddesinin 1. fıkrasına göre Büro tarafından bireysel başvurunun kaydının yapıldığı anda, sistem otomatik olarak hangi bölüm ve hangi komisyonun başvuruyu inceleyeceğine karar vermektedir. Bunun üzerine kabul edilebilirlik incelemesi başlar. Komisyon yaptığı inceleme neticesinde kabul edilebilirlik ve kabul edilemezlik olmak üzere iki karar verebilir.

6216 sayılı Kanun'un 48. maddesine göre;

“Bireysel başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için 45 ila 47. maddelerde öngörülen şartların taşınması gerekir.

Mahkeme, Anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan ve başvurucağın önemli bir zarara uğramadığı başvurular ile açıkça dayanaktan yoksun başvuruların kabul edilemezliğine karar verebilir.”

Buna göre, 6216 sayılı Kanun'un 48. Maddesini incelediğimizde; fıkrasında belirtilen 1. fıkrada belirtilen kabul edilebilirlik şartlarının mevcut olmadığı durumlar ile 2. fıkradaki durumlarda kabul edilemezlik kararı verilecektir.

2. Kabul Edilemezlik Kararı

a) Genel Olarak

6216 sayılı Kanun'un 48. maddesinin 1. fıkrası Kanun'un 45.-47. maddelerine atıf yapmaktadır. Buna göre başvuru hakkı, başvuru hakkına sahip olma ve bireysel başvurunun usulü şartlarını taşıyan başvurular hakkında kabul edilebilirlik kararı verilecektir. Dolayısıyla maddenin mefhumu muhalifinden; başvurunun konusu, Anayasa'da güvence altına alınan temel hak ve hürriyetlerinden AİHS ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller kapsamındaki bir hakka ilişkin değilse, kural olarak⁹ olağan kanun yolları tüketilmeden başvuru yapılmışsa, başvuruya konu olan hak kişisel ve güncel değil ve başvurucağın doğrudan etkilenmemişse kabul edilemezlik kararı verilecektir. Yani, 6216 sayılı Kanun'un 45. ve 47. maddelerindeki şartları taşımayan başvurular hakkında kabul edilemezlik kararı verilecektir.

6216 sayılı Kanun'un 48. maddesinin 2. fıkrasına göre; başvurunun anayasal açıdan önem taşımadığı, başvurunun temel hakların kapsam ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımadığı, başvurucağın önemli bir zarara uğramadığı ve başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu durumlarda kabul edilemezlik kararı verilir. Bu yol ile gayri ciddi veya açıkça yahut kuvvetle muhtemelen başarısızlıkla sonuçlanacağı öngörülen taleplerin, bölümlerin önüne gelmeden neticelenmesi sağlanır. Başvurucağın, dilekçesinde verilecek kararın anayasal önemi hususunda yeterli kanıt sunma ve iddialarını gerekçelendirme konusunda özenli olmaya dikkat edecektir.¹⁰

b)Önemsiz Başvurular

⁹ Ancak yukarıda da açıkladığımız gibi bu ilke mutlak olmayıp Anayasa Mahkemesi içtihatlarla bu kurala istisna getirebilir. Şu anki Anayasa Mahkemesi uygulaması da bu yönde gelişmektedir

¹⁰ Hüseyin Ekinci, “Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü”, Musa Sağlam (edt.), *Bireysel Başvuru “Anayasa Şikayeti” HUKAB Sempozyum Serisi 1*, Ankara 2011, s. 150-151; Ural, s. 271.

Başvurucular, önemsiz başvurular yaparak önemli başvuruların incelenmesini geciktirmemelidir. Bu nedenle Mahkeme, önemsiz bulduğu başvurular hakkında kabul edilemezlik kararı verebilir.¹¹ Başvurunun anayasal açıdan önem taşımaması ve başvurunun önemli bir zarara uğramamış olması, iki farklı şartın bileşiminden oluşmaktadır. İki şartın aynı anda mevcut olduğu durumlarda kabul edilemezlik kararı verilebilecek, bir şartın mevcut olduğu halde diğer şart gerçekleşmemişse, bu tek başına kabul edilemezlik kararı vermeye yetmeyecektir.

Maddede geçen “önemli zarar” kavramından ne anlaşılması gerektiği net olmadığından, Anayasa Mahkemesi’nin vereceği kararlarla önemli zarar kavramı anlamlandırılacaktır.¹² Keza önemli zarar kavramı sübjektif nitelikli bir kavram olduğundan somut duruma göre farklılık gösterecektir. Henüz Anayasa Mahkemesi’nin önemsiz başvurular ile ilgili verdiği bir karar bulunmamaktadır.

Kanun, anayasal açıdan önem taşımama kriterini anayasanın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşımayan başvurular olarak tanımlamıştır. Bu şart sayesinde Anayasa Mahkemesi, bir bireysel hak arama organı ve somut olayda bireysel adalet tesis edecek bir makam olmaktan ziyade “Anayasa’nın anlamını ortaya koyan ve Anayasa’yı yorumlayan” bir mahkeme olarak görev yapacaktır.¹³ Anayasanın yorumlanması, Anayasa’nın bir hükmünün, gerekirse diğer hükümlerle veya bir bütün olarak ele alınarak, içerdiği genel ilkeleri tespit etmek demektir. Bir Anayasa hükmüne ilişkin genel ilkeler, kamu gücünün bu hükümden yükümlülüğünün doğup doğmadığı ve doğuyorsa bu yükümlülüğün kapsamını gösterir. Anayasanın uygulanması ise genel ilkelerle ortaya çıkarılan yükümlülüğe somut olayda kamu gücünün aykırı davranıp davranmadığının belirlenmesidir. Bir olaydaki hak ihlali gerçek olsa da Anayasa Mahkemesi’nin incelemesini gerektirecek asgari ağırlık düzeyinde olmalıdır. Bu düzeyi belirlemedeki faktörlerden biri başvuru üzerindeki parasal etkidir. Başvurucunun maddi zararı küçük olsa da başvurunun içinde bulunduğu koşullar bakımından önemli olabilir. Bunun yanında sübjektif duyguları da objektif olarak haklı görülebilir.¹⁴ Başvuru, Mahkeme’nin içtihadının açık ve yerleşik olduğu bir alana ilişkin ve yeni hiçbir anayasal sorun teşkil etmemiş olmasına rağmen başvuru önemli bir zarara uğramışsa kabul edilemezlik kararı verilemeyecektir.¹⁵

c) Açıkça Dayanaktan Yoksun Başvurular

Bir başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olması halinde Mahkeme bu başvuruyu esastan incelemeksizin kabul edilemezlik kararı verebilir.¹⁶ AİHS’in 35. maddesinin 3. fıkrasının a bendinde yer alan ve AİHM tarafından uzun zamandan beri uygulanan bu şart, hiçbir başarı şansı olmayan başvuruların baştan reddedilerek esastan incelemeye geçilmemesini ifade eder. AİHM

¹¹ Doğru, Bireysel Başvuru Rehberi, s. 110.

¹² Ramazan Korkmaz, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, İstanbul 2014s. 174.

¹³ Ali Rıza Çoban, “Bireysel Başvuru: Türk Anayasa Mahkemesi İçin Ağır İş Yükü Sorunu”, Ahmet Taşkın (edt.), *AİHM VE TÜRKİYE II, Anayasa Şikâyeti ve AİHM Uluslararası Sempozyum*, Ankara 2010, s. 173-174.

¹⁴ Doğru, Bireysel Başvuru Rehberi, s. 109-110.

¹⁵ Çoban, İş Yükü Etkisi, s. 173-174.

¹⁶ Anayasa Mahkemesi’nin açıkça dayanaktan yoksunluk nedeniyle verdiği kabul edilemezlik kararına konu olan olayda, başvuru müvekkili müvekkilini Sayıştay nezdinde yapılan yargılamada savunmuştur. Başvuru müvekkili mahkemenin vekâlet ücretine dair hüküm kurmaması nedeniyle yargılama gideri olarak vekâlet ücreti alamadığından başvuru, zorla çalışma yasağının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Ancak Mahkeme başvurunun çalışması yasal bir zorunluluktan değil, kendi hür iradesiyle gerçekleştiğinden, yalnızca mahkemenin vekâlet ücretine dair hüküm kurmaması nedeniyle yargılama gideri olarak vekâlet ücreti alamadığından şikâyet etmesinin ‘açıkça dayanaktan yoksun olması’ nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Keza yapılan çalışma vekâlet sözleşmesi gereği ifa edildiğinden zorla çalıştırma yasağı yönünden bir müdahalenin bulunmadığı açıktır. (Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2012/615, Kar. Tar. 21/11/2013, §45, 46, 47).

genellikle yerleşik içtihadı olan alanlarda içtihadın aksine talepte bulunan başvurularla ilgili olarak açıkça dayanaktan yoksunluk gerekçesiyle kabul edilemezliğe karar vermektedir.¹⁷

AİHM içtihatları dikkate alındığında, şu dört durumda açıkça dayanaktan yoksunluk söz konusu olduğu görülmektedir:¹⁸

(1) Açık ve Görünür Bir İhlalin Bulunmaması

Şikayet, kabul edilebilirliğine ilişkin diğer tüm şekli şartları karşılıyor olmasına rağmen, somut olayın kendine özgü koşulları incelendiğinde Sözleşme’de koruma altına alınan temel haklardan birinin ihlal edildiğine dair herhangi bir belirti, görüntü sunmadığı takdirde, açıkça dayanaktan yoksunluk kararı verilir.¹⁹

Anayasa Mahkemesi’nin açık ve görünür bir ihlal yokluğu gerekçesiyle verdiği açıkça dayanaktan yoksunlukla ilgili bir kararı şöyledir: Sebahat Tuncel isimli başvurucu hakkında ceza yargılaması devam ederken ve tutuklu olduğu süre içinde milletvekili seçilmesi nedeniyle tahliyesine karar verilmiştir. Daha sonra Mahkemece başvurucunun, silahlı terör örgütüne üye olma suçundan 8 yıl 9 ay hapis cezası ile cezalandırılmasına ve karar kesinleşinceye kadar yurt dışına çıkmamak adli kontrol tedbirinin uygulanmasına karar vermiştir. Yapılan itiraz reddedilmesi üzerine adli kontrol kesinleşmiştir Bunun üzerine Sebahat Tuncel kesinleşmiş bir karar bulunmadan yurtdışına çıkış yasağı konulmuş olmasının Anayasa’nın 38. maddesinde yer alan masumiyet karinesinin ihlali niteliğinde olduğunu iddia etmişse de Anayasa Mahkemesi bu iddiaları şu gerekçelerle yerinde görmemiş ve açıkça dayanaktan yoksunluk kararı vermiştir “...Somut olayda İstanbul 10. Ağır Ceza Mahkemesi 18/9/2012 tarihli kararı ile sanığın kaçmasının önlenmesi ve verilen kararların uygulanmasını sağlamak amacı ile yurt dışına çıkış yasağı tedbirine hükmetmiştir. Başvurucu, derece mahkemesinin bu kararına karşı itiraz kanun yoluna başvurmuştur. İtiraz mercii olan İstanbul 11. Ağır Ceza Mahkemesinin 11/10/2012 tarihli kararı ile itiraz reddedilmiş ve adli kontrol kararı aynı tarihte kesinleşmiştir. Bu itibarla, tutuklama yerine geçen “yurt dışına çıkamamak” tedbirine hükmedebilmek için, gerçekleştirilen yargılamanın esasının bir hükümle sonuçlanması gerekmeyeceği gibi yargılamanın esasına ilişkin mahkeme kararının kesinleşmesi de gerekmez...Açıklanan nedenlerle, başvurucunun, yargılamanın esasına ilişkin kesinleşmiş bir mahkeme kararı bulunmadan hakkında yurt dışına çıkış yasağı tedbiri verilmesinin masumiyet karinesinin ihlali niteliğinde olduğunu ileri sürdüğü yargılama işleminde açık ve görünür bir ihlal saptanmadığından, başvurunun bu kısmının, diğer kabul edilebilirlik koşulları yönünden incelenmeksizin “açıkça dayanaktan yoksun olması” nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir”.²⁰ Görüldüğü gibi kanun yollarına başvurduğu ve adli kontrol uygulaması kesinleştiği halde masumluk karinesinin ihlali iddiasını kesinleşmiş bir mahkeme kararı bulunmamasına dayandırması açıkça dayanaktan yoksundur. Anayasa Mahkemesi de bu tespiti yapmıştır.

(2) Karmaşık ve Zorlama Başvurular

Başvuru formunda anlatılan olay ve olgular ile ileri sürülen iddiaların, ne olduğu anlaşılmayacak derecede objektif olarak imkansız kılacak kadar çok karmaşık olarak

¹⁷ Cüneyt Durmaz, “Esasa İlişkin Kabul Edilemezlik Kriterleri”, Musa Sağlam (edt.), *Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, 2. Bs, Ankara 2013, s. 225; Karaman, s. 269.

¹⁸Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2011. (http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibilityguide_TUR.pdf.(21.04. 2015), s. 68-74; Ural, s. 264-271; Doğru, *Bireysel Başvuru Rehberi*; Durmaz, s. 225-246; Ergin Ergül, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Ankara 2012, s. 97-104; Mehmet Öncü, “Bireysel Başvurunun AİHM Tarafından Usulden İncelenmesi ve Dördüncü Derece Türünden Şikayetler”, Alpaslan Altan/Engin Yıldırım/Erdal Tercan/Hikmet Tülen/Ali Rıza Çoban (edt.), *Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşunun 50.Yılına Armağan*, Ankara 2012, s. 391-398.

¹⁹ Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, s. 71; Doğru, *Bireysel Başvuru Rehberi*, s. 112; Ergül, *Anayasa Mahkemesi*, s. 100; Durmaz, s. 232; Ural, s. 265-266; Öncü, 392-395.

²⁰ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2012/1051, Kar. Tar. 20/2/2014, § 38, 40.

sunulmasıdır. Aynı şey, zorlama şikayetler, yani yaşanmış olması objektif olarak imkansız veya açıkça uydurulmuş olduğu anlaşılan olay ve olgulara dayalı başvurular için de geçerlidir. Böyle durumlarda, hukuk öğrenimi olmayan ortalama bir kimse için, Sözleşme'ye ilişkin bir ihlal bulunmadığı görüntüsü aşıkardır.²¹ AİHM'in olduğu gibi, Anayasa Mahkemesi'nin de henüz karmaşık ve zorlama başvuru olduğu gerekçesiyle verdiği bir kabul edilemezlik kararı mevcut değildir.

(3) Kanıtlanmamış Şikayetler

Sözleşmenin bir ya da birden çok hükmüne atıfta bulunulduğu halde bu hükümlerin nasıl ihlal edildiğine dair bir açıklama yapılamaması, başvurunun dayandığı olay ve olgulara ilişkin belgelerin sunulmamış, başvurunun delillendirilmemiş olması gibi durumlarda söz konusu olur. Başvurudaki bir şikayetin kanıtlanmasına yönelik bir delil yoksa “delil yokluğu” nedeniyle başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulabilir.²²

Anayasa Mahkemesine göre, yapılan bireysel başvurularda başvuru sahiplerinin başvurularını takip etme yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülüğün bir gereği olarak başvuru formu titizlikle doldurulmalı, ihlal iddiasının dayanağı olan tüm olaylar gösterilmeli, başvuruyu aydınlatmak ve hükmün esasını etkileyecek argümanları destekleyici tüm belgeler başvuru dilekçesine eklenmelidir. Şayet bir belge elde edilememişse, bunun da nedenleri açıklanmalıdır. Nitekim Anayasa Mahkemesi bir kararında iddiaların kanıtlanamamış olması nedeniyle açıkça dayanaktan yoksunluk kararı vermiştir. Söz konusu başvuruda, başvuru sahibi bu koşulları yerine getirmeyerek iddialarını temellendirmediğinden başvurusunun esasının incelenmesi imkânı bulunmamaktadır. Başvuru sahibi tarafından ileri sürülen ihlal iddialarının başvuru sahibi tarafından kanıtlanamamış olması nedeniyle “açıkça dayanaktan yoksun olması” gerekçesiyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.²³

(4) Temyiz Mercii Şikayeti

İlke olarak ilk derece mahkemeleri önünde dava konusu yapılmış maddi olay ve olguların kanıtlanması, delillerin değerlendirilmesi, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması ile ilk derece mahkemelerince uyuşmazlıkla ilgili varılan sonucun esas yönünden adil olup olmaması, bireysel başvuru incelemesine konu olamaz. Bunun tek istisnası, ilk derece mahkemelerinin tespit ve sonuçlarının Anayasa'da yer alan hak ve özgürlükleri ihlal etmiş olması veya adaleti ve sağduyuyu hiçe sayan tarzda açık bir keyfilik içermesidir. Başvuru sahipleri, yargılama sırasında delillerini, iddialarını veya savunmalarını sunmuşlar, karşı tarafça sunulan delillere ve iddialara itiraz etme imkanı bulmuşlar ve bunlar derece mahkemeleri tarafından gereği gibi değerlendirilmiş ise kanun yolu şikayeti niteliğindeki bu tür başvurular hakkında açıkça dayanaktan yoksunluk nedeniyle kabul edilemezlik kararı verilir. Ancak söz konusu kurallara uyulsa dahi yargılamanın bütünü incelendiğinde açık bir keyfilik durumu söz konusu ise bu tip şikayetler kabul edilmektedir. İlk derece mahkemelerince delillerin yanlış değerlendirildiği iddiaları yönünden, Mahkeme, temyiz mercii olmadığı için inceleme yapmayı gerekli görmemektedir. Bu çerçevede, kanun yolu şikayeti niteliğindeki başvurular açıkça keyfilik bulunmadıkça Anayasa Mahkemesi'nce incelenemez.²⁴

d) Başvuru Hakkının Kötüye Kullanılması

²¹ Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, s. 74; Ural, s. 266-267; Durmaz, s. 240-241; Ergül, Anayasa Mahkemesi, s. 104; Durmaz, s. 240-241; Ural, s. 266-267; Öncü, s. 396.

²² Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, s. 73; Doğru, Bireysel Başvuru Rehberi, s. 112; Ergül, Anayasa Mahkemesi, s. 103; Durmaz, s. 237; Ural, s. 267; Öncü, s. 395-396.

²³ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2012/1027, Kar. Tar. 9/1/2014, § 26, 27. Aynı nitelikte kararlar için bkz. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/4187, Kar. Tar. 30/06/2014; Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2014/2263, Kar. Tar. 26/06/2014.

²⁴ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/539, Kar. Tar. 16/5/2013, § 44.

6216 sayılı Kanun'un 51. maddesi bireysel başvuru hakkını açıkça kötüye kullandığı tespit edilen başvuru sahipleri aleyhine, yargılama giderlerinin dışında, ayrıca iki bin Türk Lirasından fazla olmamak üzere disiplin para cezasına hükmedilebileceğini öngörmektedir. İktüzük'ün 83. maddesinin 1. fıkrasında da başvuru sahibinin istismar edici, yanıltıcı ve benzeri nitelikteki davranışlarıyla bireysel başvuru hakkını açıkça kötüye kullandığının tespit edilmesi hâlinde başvuru reddedilir ve yargılama giderleri dışında, ilgilinin iki bin Türk Lirasından fazla olmamak üzere disiplin para cezasıyla cezalandırılmasına karar verilir şeklinde düzenlenmiştir.

Bireysel başvurudan beklenen toplumsal yararın elde edilmesi, mahkeme iş yükünün aşırı düzeyde artmasının engellenmesiyle mümkündür. Bu hakkın suistimaline karşı önlem alınmaması, gereksiz zaman ve emek kayıplarına neden olabilecektir.²⁵

Anayasa Mahkemesi'ne göre genel hukuk teorisinde bir kamu düzeni kuralı olarak ele alınan ve genel olarak bir hakkın açıkça öngörüldüğü amaç dışında, başkalarını zarara sokacak şekilde kullanılmasının hukuk düzenince himaye edilmeyeceğini ifade eden hakkın kötüye kullanılmasının, bireysel başvuru alanında özel olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda bireysel başvuru usulünün amacına açıkça aykırı olan ve Anayasa Mahkemesi'nin başvuruyu gereği gibi değerlendirmesini engelleyen davranışların, başvuru hakkının kötüye kullanılması olarak değerlendirilmesi mümkündür.²⁶ Bu kapsamda özellikle, Anayasa Mahkemesi'ni yanıltmak amacıyla kasten gerçek olmayan maddi vakıalara dayanılması veya bu nitelikte bilgi ve belge sunulması, başvurunun değerlendirilmesi noktasında esaslı olan bir unsur hakkında bilgi verilmemesi, başvurunun değerlendirilmesi sürecinde vuku bulan ve söz konusu değerlendirmeyi etkileyecek nitelikte yeni ve önemli gelişmeler hakkında Anayasa Mahkemesi'nin bilgilendirilmemesi suretiyle başvuru hakkında doğru bir kanaat oluşturulmasının engellenmesi, medeni ve meşru eleştiri sınırları saklı kalmak kaydıyla bireysel başvuru amacıyla bağdaşmayacak surette hakaret, tehdit veya tahrik edici bir üslup kullanılması ile söz konusu başvuru yolu kapsamında ihlalin tespiti ile ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına ilişkin amaçla bağdaşmayacak surette içeriksiz bir başvuruda bulunulması durumunda, başvuru hakkının kötüye kullanıldığı kabul edilebilecektir.²⁷

Bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılmasını engellemek amacıyla öngörülen para cezasını her ne kadar, hak arama özgürlüğüne bir sınırlama olarak düşünen görüşler mevcut ise de, protesto amacıyla yapılan başvuruları, eylem amacıyla yapılan toplu başvuruları ve sonuç alınamayacağını bildiği halde bu yolu deneyeyim mantığıyla yapılmış başvuruları caydırmak açısından en azından bireysel başvuru kurumu yerleşene kadar bu yaptırım yerinde ve gerekli olduğu savunulmaktadır. Önemli olan, para miktarına dengeli olarak kişileri bireysel başvuruda bulunmaktan alıkoymayacak şekilde hükmedilmesidir.²⁸

e) Kabul Edilemezlik Kararı Verilemeyecek Başvurular

İktüzük'ün 33. maddesine göre bazı başvurular hakkında komisyonların kabul edilemezlik kararı verme yetkisi bulunmayıp bu başvurular bölümlerce incelenir. Buna göre komisyonların;

-Önlerindeki bir başvurunun Anayasa'nın uygulanması ve yorumlanması veya temel hakların kapsam ve sınırlarının belirlenmesi açısından önem taşıyıp taşımadığı,

-Başvurucunun önemli bir zarara uğrayıp uğramadığının tespiti,

²⁵ İkinci, İnceleme Usulü, s. 158; Korkut Kanadoğlu, "Bireysel Başvuruda Mahkeme Kararlarının Denetimi Kapsamı", *Güncel Hukuk Dergisi*, Y. 2013, S. 9, s. 22-23.

²⁶ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/7087, Kar. Tar. 18/09/2014, § 28; Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/6140, Kar. Tar. 5/11/2014, § 36.

²⁷ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/7087, Kar. Tar. 18/09/2014, § 29; Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/6140, Kar. Tar. 5/11/2014, § 37.

²⁸ Özbey, Bireysel Başvuru, s. 460.

-Başvurunun çözümünün bir ilke kararını gerektirmesi,²⁹

-Alınacak kararın Mahkeme tarafından verilmiş başka bir karar ile çelişebilecek nitelikte olması hâllerinde kabul edilebilirlik hususunu karara bağlamadan başvuruyu ilgili Bölüm'e göndermeleri gerekir (İçtüzük'ün 33. maddesi).

3. Kabul Edilebilirlik Kararı

Kabul edilebilirlik kararı ile ilgili ilk durum 6216 sayılı Kanun'un 48. maddesinin 1. fıkrasıdır. Buna göre bireysel başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için 6216 sayılı Kanun'un 45. ile 47. maddelerinde öngörülen şartları taşınması gereklidir. Bu maddenin alt başlıklarını şu şekilde belirtebiliriz:

-6216 sayılı Kanun'un 45. maddesine göre başvuruya konu bir hakkın varlığı ve olağan kanun yollarının tüketilmesi,

-6216 sayılı Kanun'un 46. maddesine göre bireysel başvuru hakkına sahip olanların güncel ve kişisel bir hakkının doğrudan etkilenmesi,

-6216 sayılı Kanun'un 47. maddesine göre bireysel başvuru usulü: Başvurulacak merci, başvuru harcı, başvuru formu ve eklerinin içeriği, temsil, başvuru süresi ve mazeret durumu ile ilgili şartlar.

Dolayısıyla başvuru hakkı, başvuru hakkına sahip olma ve bireysel başvurunun usulü ile ilgili bu şartları taşıyan başvurular hakkında Komisyonlar, kabul edilebilirlik kararı vereceklerdir.

Kabul edilebilirlik kararı verilecek ikinci durum ise 6216 sayılı Kanun'un 48. maddesinin 2. fıkrasıdır. Buna göre, Komisyonlar "Kabul Edilemezlik Kararı" adlı bir üst başlıkta açıkladığımız şartlar doğrultusunda kabul edilemezlik kararı vermemişlerse oy birliğiyle kabul edilebilirlik kararı verip, başvuruyu esastan incelemek üzere bölümlere gönderirler.

6216 sayılı Kanun'un 48. maddesine ve İçtüzük'ün 72. maddesine göre; komisyonlar yapılan inceleme neticesinde, başvurunun Kanun ve İçtüzük'te belirtilen şartları taşıdığına kanaat getirirlerse oybirliği ile kabul edilebilirlik kararı verirler, kanaat getirmezlerse oy birliğiyle kabul edilemezlik kararı verirler. Oy birliği sağlanamayan kabul edilebilirlik veya kabul edilemezlik kararları için dosyalar bölümlere havale edilir. Bu dosyaların kabul edilebilirlik incelemeleri bölümler tarafından yapılır.

C. Esas Bakımından İnceleme

Komisyonlar tarafından yapılan kabul edilebilirlik incelemesi neticesinde oybirliği ile kabul edilebilir bulunan başvurular, esas incelemesi yapılmak üzere Bölümlere havale edilir. Keza 6216 sayılı Kanun'un 49. maddesine ve İçtüzük'ün 28. maddesinin 1. fıkrasının a bendine göre esas bakımından inceleme Bölümler tarafından yapılır. 6216 sayılı Kanun'un 49. maddesi genel olarak; Bölümlerin esas inceleme yaparken inceleme dahilindeki sahip olduğu yetkileri, bu kapsamda esas incelemesinin sınırlarını, inceleme yaparken uygulayacağı usul kurallarını içermektedir. Esas bakımından incelemeyi düzenleyen 6216 sayılı Kanun'un 49. maddesindeki düzenlemeleri sırasıyla inceleyelim.

1. Adalet Bakanlığı'na Bildirimi

6216 sayılı Kanun ve İçtüzük'te bireysel başvurular açısından Adalet Bakanlığı'na bildirim üç durumda düzenlenmiştir. Birincisi kabul edilebilirliğe karar verilen "Başvurunun

²⁹ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/539, Kar. Tar. 16/5/2013, § 3: Birinci Bölüm Üçüncü Komisyonunca, 14/5/2013 tarihinde, başvurunun karara bağlanması için Bölüm tarafından ilke kararı alınması gerekli görüldüğünden, Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 33. maddesinin (3) numaralı fıkrası uyarınca kabul edilebilirlik incelemesinin Bölüm tarafından yapılmasına, dosyanın Bölüme gönderilmesine karar verilmiştir.

Bildirimi”, ikincisi esas hakkında karar verilen “Kararın Bildirimi”, üçüncüsü de Mahkeme’nin elde ettiği dosyaya giren yeni “Bilgi ve Belgenin Bildirimi” dir. Bu ayrımı ışığında bu üç durumu ayrı ayrı açıklayalım.

a) Başvurunun Bildirimi

6216 sayılı Kanun’un 49. maddesinin 2. fıkrası ve İçtüzük’ün 71. maddesinin 1. fıkrasına göre bireysel başvurunun kabul edilebilirliğine karar verilmesi halinde, başvurunun bir örneği bilgi için Adalet Bakanlığı’na gönderilir.³⁰ Adalet Bakanlığı gerekli gördüğü hallerde görüşünü yazılı olarak Mahkeme’ye bildirir. Görüldüğü gibi Adalet Bakanlığı’na bildirim emredici nitelikte olduğu halde Adalet Bakanlığı’nın görüş bildirmesi takdiri niteliktedir. Anayasa Mahkemesi her halükarda Bakanlığa bildirim yapmak zorundadır. Ancak Bakanlık isterse görüş bildirir, gerekli görmezse bildirmez.³¹

İçtüzük’ün 71. maddesinin 2. fıkrasında Adalet Bakanlığı’nın görüş bildirmesiyle süre, görüşe cevap, tebliğ gibi hususlar düzenlenmiştir. Buna göre; Adalet Bakanlığı başvuruya ilişkin görüşü bildirme gereğinde bulunursa bu görüşünü 30 gün içinde Mahkeme’ye yazılı olarak bildirir. Mahkeme bu süreyi talep olması halinde 30 gün daha uzatır. Adalet Bakanı’nın görüşü başvurucuya tebliğ edilir ve varsa karşı beyanını tebliğden itibaren 15 gün içinde Mahkeme’ye sunması gerekir. Eğer Adalet Bakanı bu sürelerde görüş bildirmezse Mahkeme dosyadaki bilgi ve belgelere göre kararını verir.³²

Adalet Bakanlığı’nın kabul edilebilir bir bireysel başvurudan haberdar olmasının gayet doğal olduğunu, başvurucuyu da yeni elde edilen bilgi ve belgelerden haberdar ederek buna karşı görüşlerini iletme imkanının verilmesinin adil yargılanmanın bir gereğidir.³³ Ayrıca, Bireysel başvuruların ağırlıklı olarak, Adalet Bakanlığı bünyesindeki yargı organlarının kararları bazında işlediğini de göz önünde tutmak gerekir.

6216 sayılı Kanun’un 49. maddesinin gerekçesinde Adalet Bakanlığı’na bilgi verilmesi düzenlenmesinin gerekçesi; inceleme için gerekli görülen bilgi, belge ve delillerin başvurandan, diğer ilgililerden ve özellikle de kamu otoritelerinden istenilerek kamu adına yapılması gereken savunmaların Adalet Bakanlığı koordinesinde yapılmasının amaçlanması olarak gösterilmiştir.³⁴

Alt Komisyon görüşmeleri sırasında idarenin taraf yapılmasının kuvvetler ayrılığı ilkesine ve Anayasa’ya aykırı olduğu itirazı ile karşılaşmıştır. Adalet Bakanlığı’na bildirim dışında Adalet Bakanlığı’ndan görüş istenmesi, kuvvetler ayrılığına ters düştüğü eleştirilerine maruz kalmaktadır. Göztepe’ye göre görüş bildirme yetkisi öngörülen bilgilendirmenin çok ötesine geçmiştir. Yazara göre yürütme organı olan Bakanlık bireysel başvurunun tarafı yapılmakta ve bu durum kuvvetler ayrılığına ters düşmektedir.³⁵ Özcan’a göre görüş bildirme daha çok Adalet Bakanlığı’nın bireysel başvuru incelemesini yapacak ve neticesinde kararı verecek olan Anayasa Mahkemesi’ne direktif vermesi şeklinde ortaya çıkacağından Anayasa Mahkemesi ile Adalet

³⁰ İçtüzük’ün 70. maddesinin 2. fıkrasında dosyaya gelen yeni bilgi ve belgelerin Anayasa Mahkemesi’nce başvurucuya, ilgililere ve Adalet Bakanlığına görüşlerini sunmaları üzerine yapılan bildirim için “15 gün”lük süre öngörülmesine rağmen, kabul edilebilirliğine karar verilen BAŞVURUNUN Adalet Bakanlığı’na bildirim için bir süre öngörülmemiştir.

³¹ Tolga Şirin, *Türkiye’de Anayasa Şikayeti*, İstanbul 2013, s. 579.

³² Ergül, *Anayasa Mahkemesi*, s. 33; Karaman, s. 286-287

³³ Çoban, *İş Yükü Etkisi*, s. 176; Karaman, s. 287; Öykü Didem Aydın, “Türk Anayasasında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 4, 2011, s. 159.

³⁴ Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyon Raporu, TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, S. Sayısı: 696, s. 10.

³⁵ Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyon Raporu, TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, S. Sayısı: 696, s. 20; Ece Göztepe, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, *TBB*, S. 95, Y. 24, 2011, s. 30.

Bakanlığı arasındaki ilişki yalnızca Anayasa Mahkemesi'nin Adalet Bakanlığı'na bilgi vermesi ile sınırlı kalmalıdır.³⁶

Alt Komisyon görüşmelerindeki Adalet Bakanlığı'nın bildirim ve görüş bildirme neticesinde bireysel başvurunun tarafı yapılarak kuvvetler ayrılığı ilkesine ters düştüğü itirazına karşılık olarak, konunun AİHM'e taşınması durumunda Adalet Bakanlığı'nın konunun tarafı olacağı, bu nedenle konunun öncesini bilerek savunma yapmasını ve gerekli tedbiri almasını sağlamak amacıyla öngörüldüğü cevabı verilmiştir.³⁷

Çoban'a göre Kanun, bireysel başvuruyu çekişmeli yargı olarak kabul etmeyip başvurucu karşısında bir davalının olmasını ve cevapların karşılıklı tebliğ edilme zorunluluğunun bulunmamasını sağlayarak yargılamayı hızlandırmayı amaçlamıştır.³⁸ Korkmaz da Adalet Bakanlığı'na bildirim ve ona görüş bildirme yetkisi verilmiş olmasının Adalet Bakanlığı'nı sürecin aktif ya da pasif tarafı haline getirmeyeceğini, buradaki temel amacın ileride oluşabilecek hak ihlallerine karşı önleyici tedbirleri alabilmek, başvurunun hakkında verilen bireysel başvuru kararından tatmin olmadığı takdirde AİHM'e başvurması olasılığında önceden savunma metinleri hazırlayabilmek olduğunu belirtmiştir.³⁹

Doktrinde kanun koyucunun iradesi dikkate alınarak dosyaya gelen yeni belgelerle ilgili nasıl bir bireysel başvuru sisteminin kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin kararına etki edecek bir evrakın dosyaya girmesi ile bu evrakın başvurana tebliği ve bunlara ilişkin başvuranın görüşünün alınması gerekir. Bakanlığa birçok kurumdan görüş ve evrak geldiği dikkate alındığında Anayasa Mahkemesi'nin kuracağı sistem önemlidir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi'nin önünde iki seçenek oluşacaktır; Anayasa Mahkemesi ya bir iç hukuk yargı makamı olarak tüm kurum ve kuruluşlardan bilgi ve belgeyi doğrudan kendisi isteyecek gelen tüm bilgi ve belgeyi başvurana bir bütün olarak veya bildirilen görüşleri konsolide edecek bir yazıyla tebliğ edecek ve başvuranın bunlara karşı görüşünü bildirmesinden sonra kararını verecektir ya da İçtüzük ve Kanun'a göre görüş bildirebilecek tek kurum olarak belirtilen ve AİHM önündeki savunmaların da ekseriyetini üstlenen Adalet Bakanlığı idareyi temsil eden taraf olarak kabul edilecek ve tüm bilgi-belge temini ve hükümet görüşünü bildirme işlevini üstlenecektir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi Adalet Bakanlığı'nı tek muhatap olarak kabul edecek, kendisi başkaca hiç bir kurum ve kuruluştan bilgi ve belge istemeyecektir. Böylece tüm bilgi, belge temini ve savunma yapma işlemleri tek elde toplanmış olacaktır.⁴⁰

Bu açıklamalar ışığında kanun koyucunun bireysel başvuruyu çekişmesiz yargı olarak kabul edip, çekişmeli yargının gerektirdiği tebligat yapma, tarafların dinlenmesi gibi işlemlerden kaçınarak, süreden de tasarruf etmek v.b. eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁴¹ Ancak bireysel başvuru bir çekişmesiz yargı işi olmadığı gibi Adalet Bakanlığı'nın aktif ya da pasif taraf olarak bireysel başvuru incelemesinde yer alması onu bir çekişmeli yargı işi olarak dava yapmayacağını da düşünmekteyiz. Keza karşı taraf hak ihlaline neden olan kamu gücünün kendisi değildir, Adalet Bakanlığı'nı tüm kamu güçlerini her dava da spesifik olarak temsil eden adeta bir vekil görmekte mümkün değildir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'ne gelen evraklarla ilgili idareyi temsil eden taraf olarak kabul eden ikinci sisteme de katılmamaktayız. Netice olarak kanun koyucunun iradesinin, normatif düzenlemelerle Bakanlığa başvuru, karar ile temin edilen bilgi ve belgeler hakkında bilgi verilerek sürecin her aşamasından haberdar olması imkanı

³⁶ Hüseyin Özcan, "Türkiye'de Bireysel Başvurunun Geleceği", *Uluslararası Anayasa Kongresi Metinler Kitabı 3*, İstanbul 2012, s. 35.

³⁷ Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Tasarısı ile Anayasa Komisyon Raporu, TBMM 23. Dönem, Yasama Yılı: 5, S. Sayısı: 696, s. 20.

³⁸ Çoban, İş yükü Sorunu, s. 204-205; Özbey, Bireysel Başvuru, s. 381.

³⁹ Korkmaz, s. 79.

⁴⁰ Nevzat Akbilek, "Uluslararası Yargı Reformu Sempozyumu/Soru-Cevap", Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 32, Ankara 2012, s. 416-417.

⁴¹ Akbilek, Yargı Reformu, s. 157; Çoban, İş Yükü Etkisi, s. 204-205; Göztepe, Değerlendirme, s. 30.

ile sağlanmış olduğu kanaatindeyiz. Zaten Bakanlık, takdirine bağlı olarak görüş bildirme hakkına da sahiptir ki burada başvuruya ilgili gerekli bilgileri edinerek muhtemel bir AİHM başvurusunda süreçle ilgili yeterli bilgiye sahip olma imkanına sahiptir.

b) Kararın Bildirimi

Kabul edilebilirliğe ilişkin kararın bilgi için Adalet Bakanlığı'na gönderilmesinin haricinde 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin 3. fıkrasında Bölümlerin esas hakkındaki kararlarının da gerekçeleriyle birlikte ilgililere ve Adalet Bakanlığı'na tebliğ edileceği ve Mahkeme'nin internet sayfasında⁴² yayımlanacağını; İçtüzük'ün 81. maddesinin 3. fıkrasında da bölümler ve komisyonlarca verilen kararların imzalı asıl suretleri Anayasa Mahkemesi arşivinde saklanarak birer örneğinin başvuruca, Adalet Bakanlığı'na ve diğer ilgililere tebliğ edileceği düzenlenmiştir. Özcan'a göre zaten kararlar Anayasa Mahkeme'nin internet sitesinde yayınlanacağından kararların gerekçelerinin Adalet Bakanlığı'na bildirilmesinin gerekçesini anlamak zordur.⁴³

c) Bilgi ve Belgenin Bildirimi

Bireysel başvuru raportörleri, başvurularla ilgili dosyalara dâhil edilmesi gerekli görülen bilgi ve belgelerin ilgili kurum ve kuruluşlardan istenmesine ilişkin yazışmaları yaptırırlar. Gerekli tebligatları yaptırır ve takip ederler (İçtüzük'ün 38. maddesinin 7. fıkrası). İçtüzük'ün 70. maddesinin 2. fıkrası Anayasa Mahkemesi'nin elde ettiği bu bilgi ve belgeleri 15 gün içinde görüşlerini sunabilmeleri için başvuruca, Adalet Bakanlığı'na ve varsa diğer ilgililere tebliğ edileceğini düzenlemektedir. Ancak Adalet Bakanlığı'nın herhangi bir görüş bildirmediği hallerde dosyaya giren yeni bir bilgi olmadığı için, başvuruca bu anlamda bir tebligat yapılmayacaktır.⁴⁴

2. Dosya Üzerinden İnceleme Yapılması

6216 sayılı Kanun'un 49. maddesinin 4. fıkrasına göre bireysel başvuru incelemesi kural olarak dosya üzerinden yapılmakla birlikte Mahkeme'nin gerekli görmesi halinde duruşma da yapılabilir. Bu nedenle Kanun'un düzenlemesine göre bireysel başvuru incelemesinde Mahkeme'nin duruşma yapma zorunluluğu bulunmayıp kural olarak Mahkeme dosya üzerinden inceleme yapacaktır.

Duruşmaya kimlerin katılacağı, özellikle diğer mahkemelerde karar veren hakimlerin duruşmaya çağrılıp çağrılmayacağı ya da devlet tüzel kişiliğini temsilen kimin katılacağı gibi hususlar hakkında kanunda bir düzenleme yoktur.⁴⁵ Bu hususlar kısmen İçtüzük'le açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre; başvuruca ve Adalet Bakanlığı'na da duruşma talep edebilme imkanı verilmiştir. Mahkeme bu taleplerle bağlı olmayıp gerekli görürse duruşma yapılmasına karar verebilir. Burada kanunen taraf olma hakkı tanınmayan Adalet Bakanlığı'na bu hakkın tanınmasıyla uygulamada adeta davalı duruma getirilmiş olması eleştirilmektedir.⁴⁶

Duruşma yapılmasına karar verilmesi hâlinde, duruşmanın yeri, günü ve saati ilgililere bildirilir. Duruşma esnasında duruşma tutanağı düzenlenir. Tutanak örnekleri, talepleri hâlinde başvuruca ve Adalet Bakanlığı ile varsa diğer ilgililere verilir (İçtüzük'ün 74. maddesi).

3. Bilgi, Belge ve Delil İsteme

⁴² Bölüm kararlarının tümü ile komisyon kararlarından kabul edilebilirlik açısından ilkesel önem taşıyanları Mahkemenin internet sitesinde yayımlanır. Bölüm Başkanı'nın tespit ettiği, Bölüm tarafından verilen pilot karar niteliğinde ya da içtihadın ortaya konulması açısından ilkesel önemi haiz kararlar Resmî Gazete'de yayımlanır. Bknz. İçtüzük'ün 81. maddesinin 4. ve 5 fıkraları.

⁴³ Özcan, Bireysel Başvuru, s. 34-35.

⁴⁴ Ekinci/Sağlam, Sorularla, s. 109.

⁴⁵ Çoban, İş yükü Etkisi, s. 177.

⁴⁶ Özbey, Bireysel Başvuru, s. 388.

Komisyonlara ve bölümlere bireysel başvuruları incelerken bir temel hakkın ihlal edilip edilmediğine yönelik her türlü araştırma ve incelemeyi yapabilme; başvuruya ilgili gerekli görülen bilgi, belge ve delilleri ilgililerden isteyebilme imkanı tanınmıştır (6216 sayılı Kanun'un 49. maddesinin 3. fıkrası).

İçtüzük'ün 70. maddesinin 1. fıkrasına göre Anayasa Mahkemesi, diğer görevlerini yürütürken yaptığı gibi bireysel başvuruları incelerken de yasama, yürütme, yargı organları, kamu idareleri, kamu görevlileri, bankalar ile diğer gerçek ve tüzel kişilerle doğrudan yazışır, bilgi ve belge ister, gerekli gördüğü her türlü belge, kayıt ve işlemi inceler. Bilgi almak üzere her derece ve sınıftan kamu görevlileri ile ilgilileri çağırabilir, idare ve diğer tüzel kişilerden temsilci isteyebilir.

Mahkeme, başvuru ya da kamu otoritesinin, istenen bilgi ya da belgeyi sunmaktan kaçındığı ya da bir delili gizlediği yahut her ne suretle olursa olsun davet edildiği hâlde yargılamaya etkili bir şekilde katılmadığı kanaatine varırsa, bu durumdan gerekli sonuçları çıkararak kararını verir (İçtüzük'ün 70. maddesi).

Anayasa Mahkemesi'nin incelemekte olduğu başvuruya ilişkin re'sen araştırma yapması ve delil toplamasının, Anayasa Mahkemesi'ni önemli bir iş yüküyle karşı karşıya getirmesi yüksek ihtimal olduğundan bireysel başvurunun ikincillik ilkesiyle çelişmektedir. Şöyle ki; olağan kanun yolu olan temyiz incelemesinde bile Yargıtay'a tanınmayan delil araştırma yetkisini Anayasa Mahkemesi'ne vermek Anayasa Mahkemesi'ni ikinci derece bir yargılama yapan istinaf mahkemesi statüsüne koyacaktır. Bu nedenle zorunluluk bulunmadıkça, Anayasa Mahkemesi'nin dosyadaki bilgilere göre değerlendirmede bulunması ve diğer mahkemelerle yetki çatışmasına girmemesi gerekmektedir.⁴⁷

4. Geçici Tedbir Kararı Verilebilmesi

a) Genel Olarak

Bireysel başvurunun niteliği gereği kesin karar ve işlemler aleyhine yapılması gerektiğinden, başvuruya konu karar ve işlemin yürürlüğü üzerine etkisi yoktur. Dolayısıyla inceleme sonuçlanana kadar bireyi kamu gücünden koruyacak bir araç yoktur. Böylece inceleme neticesinde başvurunun lehine verilen kararın, o tarih itibarıyla bireyin temel hakkını koruma etkisinin kalmama ihtimali doğar.⁴⁸ Bu nedenle, kamu gücünün işlem ve kararlarından dolayı ortaya çıkabilecek ağır zararları ve Anayasa Mahkemesi kararlarının işlevsiz kalmasını önlemek için bireysel başvuruda geçici tedbire hükmedebilme imkanı tanınmaktadır. Özellikle mahkemece hükümlenilecek tedbirler, başvurunun temel bir hakkının korunması bakımından zorunluluğun ortaya çıkması halinde kaçınılmaz hale gelebilir. Örneğin; bir mültecinin sınır dışı edilmesi, tutuklanma tehlikesi gibi.⁴⁹

Geçerli bir başvuru üzerine tedbir kararının verilmesi, meydana gelecek sonuçların tartışılmasına bağlıdır. Burada işin esasının başvuran aleyhine sonuçlanması halinde, daha önce tedbir kararının alınması nedeniyle meydana gelecek sonuçların, tedbir kararı verilmeyip de başvuranın davayı kazanması halinde ortaya çıkacak olan sonuçlar ile karşılaştırılıp tartışılması söz konusudur. Bu tartışılmasında işin esasına ilişkin başarı beklentileri göz önünde tutulamaz.⁵⁰

b) Hukukumuzdaki Düzenleme

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru, ikincil niteliği gereği kural olarak kesinleşmiş işlemler aleyhine başvurulabildiğinden, bireysel başvuru yapılmasının söz konusu işlem ve

⁴⁷ Özbey, Bireysel Başvuru, s. 386-387.

⁴⁸ Bahadır Kılınc, "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği", *AYD*, C. 25, 2008, s. 40.

⁴⁹ Ekinci, s. 153-154.

⁵⁰ Winfried Hassemer, "Anayasa Mahkemelerinde Yapılanma: Almanya Raporu", *AYD*, C. 21, 2004, s. 37.

kararların uygulanmasına herhangi bir etkisi yoktur. Ancak bir işlem ya da kararın uygulanması halinde bireyin anayasal haklarının ihlali yönünde ciddi bir tehlike ortaya çıkacaksa, 6216 sayılı Kanun ile Mahkemeye bu tehlikeyi önlemek amacıyla tedbir kararı verme yetkisi tanınmıştır. Bu yönüyle tedbir yetkisi istisnai bir yetki olup, ancak işlem veya kararın uygulanması halinde yaşam hakkına ya da bireyin maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik gerçek ve ciddi bir risk doğacaksa tedbire başvurulabilir.⁵¹

6216 sayılı Kanun'a bakıldığında geçici tedbir kararı verilebilecek haklar bakımından bir sınırlama öngörülmemektedir. Keza 6216 sayılı Kanun 49. maddesinin 5. fıkrasına göre “başvuranın temel haklarının korunması için” re’sen veya başvurunun talebi üzerine geçici tedbir kararı verilebileceği belirtilmiştir. Ancak bu alanın İçtüzük düzenlemesi ile daraltıldığını görüyoruz. İçtüzük’ün 73. maddesine göre, başvurunun “yaşamına” ya da “maddi veya manevi bütünlüğüne” yönelik ciddi bir tehlike bulunduğu anlaşılmaya üzerine, bölümlerce esas inceleme aşamasında gerekli tedbirlere re’sen veya başvurunun talebi üzerine karar verilebilir. Bu hükmün lafzi karşılığı Anayasa’nın 17. maddesine⁵² tekabül eder. AİHM ve Almanya uygulamalarına baktığımızda seçim hukuku, mülkiyetle alakalı olaylar için geçici tedbir kararının tartışıldığı göz önüne alındığında, bu sınırlama söz konusu uygulamalarla çelişkilidir.⁵³

Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuruya konu olan bir kararında; ABD vatandaşı bir başvurunun hakkında verilen sınır dışı edilmesi ve bu kararla ilgili yürütmenin durdurulması talebine idari yargıda yaptığı başvuru reddedilmiştir. İdari dava halen derdest olup bu konuyla ilgili başvuru yolları henüz tüketilmemiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi, eğer idare mahkemelerinin verdiği sınır dışı edilme kararı hukuka aykırıysa ya da ilgilinin sınır dışı edilmesi halinde gönderileceği ülkede “yaşamına ya da maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunduğu” anlaşılırsa yürütmeyi durdurma kararı verebileceğini belirtmiştir. Mahkemeye göre bu konuda başvuru yapılmasına rağmen idari yargı mercileri yürütmeyi durdurma talebini ve buna karşı yapılan itirazın reddine karar vermişse ve kişinin yaşamına ya da maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik tehlike devam ediyorsa “anayasal haklara saygı ilkesi” gereği bu başvuruları incelemesi gerekir. Bu durumda başvuru, bireysel başvuru yapabilmek için idari yargıda devam eden davasının sonuçlanmasını beklemek zorunda bırakılamaz. Dolayısıyla “başvurunun yaşamına ya da maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik ciddi ve kişiselleşmiş bir riskin varlığı kapsamlı dayanaklar ile ortaya konulması” ölçütü ik hukuk yollarının tüketilmesi şartının aranmamasını haklı kılabilir ve geçici tedbir kararı ile riski önleyebilir.⁵⁴ Eğer böyle bir durum söz konusu değilse başvuru yollarının tüketilmesinden söz edilmeyecektir. Somut olayda Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olan başvuru herhangi somut bir ülkeye sınır dışı edilmesi konusunda karar alınmamıştır. Başvuru sınır dışı edilmesi halinde istediği ülkeye gitme olanağına sahiptir. Bu nedenle sınır dışı edilmesi halinde başvurunun yaşamına ya da maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına yönelik ciddi bir riskin bulunmadığı, ayrıca başvurunun sınır dışı edilmesi halinde hayatının tehlikeye gireceği veya işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleyle veya cezaya maruz

⁵¹ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/1243, Kar. Tar. 16/4/2013, § 23.

⁵² “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleyle tâbi tutulamaz

(Değişik: 7/5/2004-5170/3 md.) *Meşrû müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır”*

⁵³ Şirin, Anayasa Şikayeti, s. 613.

⁵⁴ Bertil Emrah Oder, “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda İlk Evre/ Sınırlar, Sorunlar ve Yeni İçtihat”, *Güncel Hukuk Dergisi*, Y. 2013, S. 9, s. 15.

kalabileceğine ilişkin ciddi bir risk bulunduğu dair herhangi bir iddia da ileri sürmediğinden, Anayasa Mahkemesi bu aşamada koşulları oluşmayan tedbir talebinin reddine karar vermiştir.⁵⁵

Görüldüğü gibi geçici tedbir kararı başvuru tarafından istenebileceği gibi, istem olmaksızın Anayasa Mahkemesi tarafından da verilebilir. Geçici tedbir isteme yetkisinin kural olarak başvurucuda olduğu kabul edilmelidir. Ancak anayasal açıdan temel hak ve hürriyetlerin üstünlüğü gereği kişilerin bu konuda ilgisiz kalmaları nedeniyle temel hak ve hürriyetlerin korunmasız kalmamaları gerekir. Bir hukuk devletinde başvurunun böyle bir istemde bulunmamasından dolayı, Anayasa Mahkemesi'nin gelecekte vereceği kararın geriye dönülemeyecek nitelikte ağır zararları gideremeyecek hale gelmesine göz yumulamaz. Anayasa'nın üstünlüğü ve sistemin Anayasa Mahkemesi'ne Anayasa'nın bekçisi olma görevini vermiş olması, Mahkeme'nin ileride vereceği kararın etkinliğini korumak zorunda olması nedeniyle, Mahkeme re'sen geçici tedbir kararı verebilir.⁵⁶ Ancak bu, tedbir kararının tamamen Mahkeme'nin takdirine bırakıldığı ve takdir hakkının sınırsız olduğu biçiminde anlaşılmalıdır. Bu yetkiyi Mahkeme ancak zorunluluk varsa kullanılabilir.⁵⁷

İncelenen başvurulara ilişkin olarak; re'sen ya da başvurunun talebi üzerine dosyanın esası hakkında karar verilmeden önce, tedbir kararına başvurulmaması hâlinde başvurunun yaşamına ya da maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunduğu anlaşılması üzerine, Komisyonlarca başvurunun kabul edilebilirlik incelemesi derhâl yapılarak, tedbir hususunu da karara bağlamak üzere başvuru, ilgili Bölüm'e gönderilir. Bölüm, tedbire karar vermesi hâlinde gereğinin ifası için bunu ilgili kişi ve kurumlara bildirir (İçtüzük'ün 73. maddesi). Tedbir kararı verilen başvurunun esası hakkındaki kararın en geç altı ay içinde verilmesi gerekir. Bu hüküm tedbirin geçici olduğunu da ortaya koymaktadır.⁵⁸ Tedbirin devamı konusunda yeni bir karar alınmadığında, başvurunun hakkının ihlal edilmediğine ya da başvurunun düşmesine karar verildiği durumlarda, tedbir kararı kendiliğinden kalkar (İçtüzük'ün 73. maddesi).

5. Kanun Yolunda Gözetilmesi Gereken Hususların İncelenememesi

Kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaması düzenlemesi, her yargı düzeninin kendine özgü kanun yollarında bir alt derecedeki mahkeme kararının hukuka uygunluğunun denetlenmesi sırasında incelenecek olan hususların Anayasa Mahkemesi'nce incelenemeyeceği anlamına gelir. Gerek adli yargı düzeninde gerekse idari yargı düzeninde bu kanun yolları; itiraz, temyiz, karar düzeltmesi ve yargılamanın yenilenmesi olarak gösterilmiştir.⁵⁹ Kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamayacağı ifadesiyle bireysel başvuru incelemesinin işin esasına ya da usuli gerekliliklere ilişkin olamayacağı ortaya konmuştur. Ancak bazı durumlarda yargılama aşamasındaki bazı usuli eksiklikler ya da bozma nedeni olarak değerlendirilebilecek bazı hususlar, aynı zamanda adil yargılanma hakkı ya da başka bir hak ihlali olarak da değerlendirilebilir. Örneğin; ceza yargılamasında sanığa son sözünün sorulmaması bir bozma nedeni iken, aynı zamanda adil yargılanma hakkını ihlal eden bir durum olarak bireysel başvuru incelemesine konu oluşturabilecektir.⁶⁰

Bireysel başvuru incelemesi sırasında Anayasa Mahkemesi'nin kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapamayacağı hususu hem Anayasa'nın 148. maddesinde hem de

⁵⁵ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/1243, Kar. Tar. 16/4/2013, § 18,24-27.

⁵⁶ Şirin, *Anayasa Şikayeti*, s. 605-606.

⁵⁷ Ekinci, s. 154.

⁵⁸ Şirin, *Anayasa Şikayeti*, s. 601.

⁵⁹ Turgut Candan, "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması", Musa Sağlam (edt.), *Bireysel Başvuru "Anayasa Şikayeti" HUKAB Sempozyum Serisi 1*, Ankara 2011, s. 25.

⁶⁰ Mustafa Kuş, "Örnek Uygulamalar Işığında Bireysel Başvuru ve Geleceği", Sevtap Yokuş (edt.), *Türkiye'de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti)*, Ankara 2013, s. 93-94.

6216 sayılı Kanun'da düzenlenmiştir. Buna göre; bölümlerin bir mahkeme kararına karşı yapılan bireysel başvurulara ilişkin incelemelerinin, bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği ve bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağı belirlenmesiyle sınırlı olması gerekir (6216 sayılı Kanun'un 49. maddesinin 6. fıkrası).

Bu hükmün salt sözcük anlamını dikkate alırsak, bireysel başvurunun hiçbir konusu kalmayabilir. Kanun yolunda gözetilmesi gereken her husus bireysel başvurunun konusu değildir. Ama bireysel başvuru kapsamındaki her hususun aynı zamanda kanun yolunda da gözetilmesi gerekir. Aksi halde kanun yollarının tüketilmesi koşulunun bir anlamı kalmaz. Bu teknik bilgi olmaksızın, anılan kuralın doğru anlaşılması imkansızdır.⁶¹ Gerçekten de bireysel başvuru konusu olabilecek haklardan ilk akla gelenler olan adil yargılama hakkı, savunma hakkı, kanuni hakim güvencesi gibi hususların kanun yollarında ele alındığı kuşkusuzdur.⁶²

Anayasa'nın 148. maddesinde bireysel başvuru ile ilgili getirilen hükümlerin gerekçesine baktığımızda, gerekçe de kanun yollarında gözetilmesi gereken hususların bireysel başvuru incelemesinde gözetilemeyeceği kuralının getiriliş amacı diğer yüksek yargı organları ile Anayasa Mahkemesi arasındaki olası görev uyuşmazlıklarının ortaya çıkmasının önlenmesi olarak belirtilmiştir.⁶³ Kanun ve Anayasa hükmü birlikte değerlendirildiğinde bu kural, Anayasa Mahkemesi'nin yetki alanını belirlemek, bireysel başvuru yolunun kapsamını konu bakımından daraltma ve hızla artacağı belli olan iş yükünü azaltma amacıyla konulmuşsa da lafzı bu amaçla bağdaşmamıştır.⁶⁴

İlk derece ya da temyiz talebinde ileri sürülmeyen ya da mahkeme tarafından gözden kaçırılan yahut dikkate alınmayan hususlar bireysel başvuruya konu olduklarında Anayasa Mahkemesi, Anayasa ve Kanun'daki düzenleme gereği bu hususların “kanun yoluna gözetilmesi gereken” bir durum olduğundan bahisle incelemeyecek midir? Veyahut yine ilk derece ya da temyiz incelemesinde ileri sürülen somut norm denetimi için Anayasa'ya aykırılık itirazını, bu mercilerin haksız olarak reddetmeleri yani itirazı ciddi bulmamaları durumu, Anayasa'nın 152. maddesinin 2. fıkrası uyarınca temyiz aşamasında esas hükümle birlikte ileri sürülebilecek bir husustur. Anayasa Mahkemesi önüne gelen kanun yolunda gözetileceği açıkça Anayasa hükmüne bağlanan ancak başlı başına bir temel hak ihlali olan bu durumda bireysel başvuru açısından inceleme yapamayacak mıdır? Anayasa Mahkemesi'nin temel hak ihlali bariz olan bu durumlarda bireysel başvuru incelemesini yapması gerekmektedir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi konuya amaca uygun bir yorumla yaklaşarak, amaca uygun olarak temel hakkın ihlal edilmiş olmasına üstünlük tanınmalı ve bireysel başvuruyu incelemelidir.⁶⁵

Anayasa Mahkemesi'ne göre de kanun yolu denetiminde gözetilmesi gereken hususlar; dava konusu yapılmış maddi olay ve olguların kanıtlanması, delillerin değerlendirilmesi, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması ile ilk derece mahkemelerince uyuşmazlıkla ilgili varılan sonucun esas yönünden adil olup olmaması olup bireysel başvuru incelemesine konu olamaz. Bunun tek istisnası, ilk derece mahkemelerinin tespit ve sonuçlarının adaleti ve sağduyuyu hiçe sayan tarzda açık bir takdir hatası içermesi ve bu durumun kendiliğinden bireysel başvuru kapsamındaki hak ve özgürlükleri ihlal etmiş olmasıdır. Bu çerçevede, kanun

⁶¹ Fazıl Sağlam, “Anayasa Şikayetini Bekleyen Sorunlar”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Paneli*, Ankara 2011, s. 22; Göztepe, Değerlendirme, s. 23; Adnan Deyneki, “Yargıtay'ın Anayasa Şikayetine Bakışı”, Musa SAĞLAM (edt.), *Bireysel Başvuru “Anayasa Şikayeti” HUKAB Sempozyum Serisi 1*, Ankara 2011, s. 85-86; Cem Duran Uzun, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu(Anayasa Şikayeti), Beklentiler ve Riskler”, *Seta*, 2012, s. 19.

⁶² Gürühan, s. 123.

⁶³ 5982 sayılı Anayasanın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun madde gerekçeleri, s. 14/33.

⁶⁴ Fazıl Sağlam, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, Lefkoşa 2013, s. 436; Caner Gürühan, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolunun Ceza Mahkemelerinden Verilen Kararlar Bakımından Değerlendirilmesi”, Sevtap Yokuş (edt.), *Türkiye'de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru(Anayasa Şikayeti)*, Ankara 2013, s. 123.

⁶⁵ Aynı yönde baknz. Özbey, *Bireysel Başvuru*, s. 398.

yolu şikâyeti niteliğindeki başvurular açıkça keyfilik bulunmadıkça Anayasa Mahkemesi'nce incelenemez.⁶⁶ Dolayısıyla kanun yolu incelemesinde açıkça keyfilik söz konusu ise kanun yolunda gözetilmesi gerektiği ancak bu durumun temel hak ihlaline neden olması halinde Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru incelemesi yapabilecektir.

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bir başvuruyu değerlendirecek olursak, söz konusu başvuruda başvuru, herhangi bir anayasal haklarının ihlal edildiğini ileri sürmeksizin, ilk derece mahkemesince delillerin takdirinde hataya düştüğünü ve daha önce suç işlememiş olmalarına rağmen haklarında hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmediğini iddia etmişlerdir. Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvurulara ilişkin incelemesi başvuru kapsamıyla sınırlı olduğundan, başvurular tarafından ileri sürülmeyen herhangi bir hak ihlalinin re'sen incelenmesi mümkün değildir. Bu sebeple Anayasa Mahkemesi başvurularının iddialarının yargılamanın sonucuna ilişkin olduğu ve başvurunun bu haliyle temyiz incelemesi talebi niteliğinde olduğuna karar vermiştir.⁶⁷

“Kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlar” formülüne, bireysel başvuru konusu olan hak ve özgürlüklere aykırı uygulamaları içermeyecek bir anlam verilmek gerekir. Bu açıdan Alman Anayasa Mahkemesi'nin kullandığı Heck formülü bizde de kullanılmaya elverişlidir:

*“Anayasa Mahkemesi'nin bir mahkemece verilmiş yanlış bir kararı salt taraflardan birinin temel hakkına dokunma olasılığı taşıdığı için bir temyiz mercii gibi sınırsız hukuki denetimden geçirmesi, anayasa şikayetinin anlamına ve Anayasa Mahkemesi'nin bu alandaki özel görevine uygun düşmez. Yöntemin belirlenmesi, maddi olgunun tespit ve değerlendirilmesi, yasaların yorumu ve bireysel olaya uygulanması, bunun için görevli ve yetkili kılınmış olan mahkemelerin işi olup, bu alanda Anayasa Mahkemesi'nin denetim yapması söz konusu değildir. Anayasa Mahkemesi sadece spesifik (özümlü) anayasa hukukunun Mahkemelerce ihlal edilmesi halinde anayasa şikayeti üzerine müdahaleye hak kazanır.”*⁶⁸ Alman Anayasa Mahkemesi bir başka kararında da bu formülü şöyle özetlemektedir: *“Anayasa Mahkemesi, ancak uzman mahkemece yapılan yorumun temel hakların çizdiği çerçeveyi aşması halinde düzeltici müdahalede bulunabilir.”*⁶⁹

Buna göre denetimin alanı, spesifik anayasa hukukunun ihlali ile sınırlandırılmıştır. Görevli mahkemedeki usulün biçimlendirilmesi, nesnel durumun tespiti ve değerlendirilmesi, anayasa altı hukukun yorumu ve tekil olaya uygulanması bu konuda görevli ve yetkili olan mahkemenin işi olup, Anayasa Mahkemesi denetimi dışındadır.⁷⁰

6. Başvuruların İncelenmesinde Uyulması Gereken Usul Kuralları

Bölümler, bireysel başvuruları incelerken öncelikle 6216 sayılı Kanun ile Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'ndeki kurallara uymak zorundadırlar. Esas hakkındaki incelemenin usul ve esasları ile ilgili kanuni düzenleme dışındaki diğer hususlar İçtüzük'le düzenlenmiştir. Bunlarda hüküm bulunmayan konularda ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümlerinin uygulanması gerekir (6216 sayılı Kanun'un 49. maddesinin 7. fıkrası; İçtüzük'ün 81. maddesinin 1. fıkrası).

Örneğin; 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesi 2. fıkrasına göre bireysel başvurular harca tabidir. Harcın miktarı ise İçtüzük'ün 62. maddesi 1. fıkrasına ve 6216 sayılı Kanun'un 75. maddesi 8. fıkrasına atfı ile 492 sayılı Harçlar Kanun'una bırakılmıştır.⁷¹ Harç miktarları her yıl

⁶⁶ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/6401, Kar. Tar. 23/1/2014, § 26.

⁶⁷ Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru, No: 2013/1281, Kar. Tar. 16/5/2013, § 18, 19.

⁶⁸ Sağlam F., Sorunlar, s. 23.

⁶⁹ Sağlam F., Sorunlar, s. 23.

⁷⁰ Winfried Hassemer, “ ‘Anayasa Şikayeti ve Buna İlişkin Sorunlar’ (Almanya’ da Temel Hak Şikayeti Hakkında Rapor)”, AYD, C. 21, 2004, s. 169.

⁷¹ Karaman, s. 226.

güncellenmektedir. Harç miktarının yüksek olup olmadığı, mahkemeye erişim hakkını zedeleyip zedelediği adli yardım kurumu çerçevesinde Anayasa Mahkemesi'nce değerlendirilir. Harç ücretini ödeme gücü olmayanlar açısından harçlardan muafiyeti sağlayacak bir adli yardım kurumu 6216 sayılı Kanun'da düzenlenmemiştir. Bu durumda 6216 sayılı Kanun'un 49. maddesi 7. fıkrasında verdiği yetkiye dayanarak ilgili başka usul kanunlarına bakılacaktır. Ülkemizde yargılama giderlerine ve dolayısıyla harçlardan geçici muafiyete ilişkin adli yardım sadece 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 334.-340. maddeleri arasında düzenlenmektedir. Böylece 6216 sayılı Kanun'da adli yardıma ilişkin özel bir düzenleme bulunmadığından, yapılan atıf nedeniyle, bireysel başvuruların incelenmesinde hukuk yargılamasındaki adli yardım hükümlerinin bireysel başvurunun niteliğine uygun düşenleri uygulanacaktır.⁷²

III. SONUÇ

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruları üç aşamada incelediğini gördük. Bunlar; öncelikle Bireysel Başvuru Bürosu tarafından yapılan ve şartları taşımaması durumunda idari ret kararı verilen ön inceleme aşaması, ikinci olarak Komisyonlarca yapılan ve şartları taşınması halinde kabul edilebilirlik kararı, taşınması halinde kabul edilemezlik kararı verilen kabul edilebilirlik aşaması ve nihayet bireysel başvuru incelemesinin son aşaması Anayasa Mahkemesi'nin Bölümleri tarafından yapılan esas incelemesi ve neticesinde hakkın ihlal edildiğine yahut ihlal edilmediğine karar verilen aşamadır. Bu aşamaları incelerken vardığımız önemli hususlarla ilgili varılan sonuçlar şu şekildedir:

Bireysel başvuru incelemesinde Adalet Bakanlığı'na bildirim ve ona görüş bildirme yetkisi verilmiş olması Adalet Bakanlığı'nı sürecin aktif ya da pasif tarafı haline getirmez. Buradaki temel amaç ileride oluşabilecek hak ihlallerine karşı önleyici tedbirleri alabilmek, başvuru hakkında verilen bireysel başvuru kararından tatmin olmadığı takdirde AİHM'e başvurusu olasılığında önceden savunma metinleri hazırlayabilmektir.

Anayasa Mahkemesi'nin incelemekte olduğu başvuruya ilişkin re'sen araştırma yapması ve delil toplamasıyla ilgili olarak da, bu yetkilerin Anayasa Mahkemesi'ni önemli bir iş yüküyle karşı karşıya getirmesi yüksek ihtimal olduğundan bireysel başvurunun ikincillik ilkesiyle çelişmektedir. Şöyle ki; olağan kanun yolu olan temyiz incelemesinde bile Yargıtay'a tanınmayan delil araştırma yetkisini Anayasa Mahkemesi'ne vermek Anayasa Mahkemesi'ni ikinci derece bir yargılama yapan istinaf mahkemesi statüsüne koyacaktır. Bu nedenle zorunluluk bulunmadıkça, Anayasa Mahkemesi'nin dosyadaki bilgilere göre değerlendirmede bulunması ve diğer mahkemelerle yetki çatışmasına girmemesi gerekmektedir.

Geçici tedbir isteme yetkisinin kural olarak başvuruca olduğu kabul edilmelidir. Ancak anayasal açıdan temel hak ve hürriyetlerin üstünlüğü gereği kişilerin bu konuda ilgisiz kalmaları nedeniyle temel hak ve hürriyetlerin korunmasız kalmamaları gerekir. Anayasa'nın üstünlüğü ve sistemin Anayasa Mahkemesi'ne Anayasa'nın bekçisi olma görevini vermiş olması, Mahkeme'nin ileride vereceği kararın etkinliğini korumak zorunda olması nedeniyle, Mahkeme re'sen geçici tedbir kararı verebilir. Ancak Mahkeme'ye bu konuda sınırsız bir takdir yetki verilmemiş, tedbir verebilme yetkisi tedbir kararına başvurulmaması hâlinde başvuru hakkının yaşamına ya da maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunmasıyla sınırlandırılmıştır.

Kanun yollarında gözetilmesi gereken hususların bireysel başvuru incelemesinde gözetilemeyeceği kuralının getiriliş amacı diğer yüksek yargı organları ile Anayasa Mahkemesi arasındaki olası görev uyuşmazlıklarının ortaya çıkmasını önlenmesidir. Bu hükmün salt sözcük anlamını dikkate alırsak, bireysel başvurunun hiçbir konusu kalmayabilir. Kanun yolunda gözetilmesi gereken her husus bireysel başvurunun konusu değildir. Ama bireysel başvuru

⁷² Özbey, Bireysel Başvuru, s. 404-406.

kapsamındaki her hususun aynı zamanda kanun yolunda da gözetilmesi gerekir. Aksi halde kanun yollarının tüketilmesi koşulunun bir anlamı kalmaz. Anayasa Mahkemesi'nin yapacağı denetimin alanı, spesifik anayasa hukukunun ihlali ile sınırlandırılmıştır. Buna göre, görevli mahkemedeki usulün biçimlendirilmesi, nesnel durumun tespiti ve değerlendirilmesi, tekil olaya uygulanması bu konuda görevli ve yetkili olan mahkemenin işi olup Anayasa Mahkemesi denetimi dışındadır.

5. KAYNAKLAR

- AKBİLEK, Nevzat, “Yargı Reformu ve AİHM”, *Uluslararası Yargı Reformu Sempozyumu*, Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 32, Ankara 2012, s. 405-420.
- AYDIN, Öykü Didem, “Türk Anayasasında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 4, 2011, s. 121-170.
- CANDAN, Turgut, “Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Konulu Uluslararası Sempozyum Açılış Konuşması”, Musa SAĞLAM (edt.), *Bireysel Başvuru “Anayasa Şikayeti” HUKAB Sempozyum Serisi 1*, Ankara 2011, s. 24-29.
- ÇOBAN, Ali Rıza, “Bireysel Başvuru: Türk Anayasa Mahkemesi İçin Ağır İş Yükü Sorunu”, Ahmet TAŞKIN (edt.), *AİHM VE TÜRKİYE II, Anayasa Şikayeti ve AİHM Uluslararası Sempozyum*, Ankara 2010, s. 185-214.(Çoban, İş Yükü Sorunu)
- DEYNEKLİ, Adnan, “Yargıtay'ın Anayasa Şikayetine Bakışı”, Musa SAĞLAM (edt.), *Bireysel Başvuru “Anayasa Şikayeti” HUKAB Sempozyum Serisi 1*, Ankara 2011, s. 77-88.
- DOĞRU Osman, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi*, İstanbul 2012.(Doğru, Bireysel Başvuru Rehberi)
- DURMAZ, Cüneyt, “Esasa İlişkin Kabul Edilemezlik Kriterleri”, Musa SAĞLAM (edt.), *Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, 2. Bs, Ankara 2013, s. 225-246.
- EKİNCİ, Hüseyin, “Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü”, Musa SAĞLAM (edt.), *Bireysel Başvuru “Anayasa Şikayeti” HUKAB Sempozyum Serisi 1*, Ankara 2011, s. 137-160.(Ekinci, İnceleme Usulü)
- EKİNCİ, Hüseyin/SAĞLAM, Musa, *Sorularla Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Ankara 2014. (Ekinci/Sağlam, Sorularla)
- ERGÜL, Ergin, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Ankara 2012.(Ergül, Anayasa Mahkemesi)
- HASSEMER, Winfried, “ ‘Anayasa Şikayeti ve Buna İlişkin Sorunlar’ (Almanya’ da Temel Hak Şikayeti Hakkında Rapor)”, *AYD*, C. 21, 2004, s. 164-178.(Hassemer, Sorunlar)
- HASSEMER, Winfried, “Anayasa Mahkemelerinde Yapılanma: Almanya Raporu”, *AYD*, C. 21, 2004, s. 27-49.(Hassemer, Rapor)
- Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi, Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 2011.(http://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_TUR.pdf. (21.04.2015)
- KANADOĞLU, Korkut, “Bireysel Başvuruda Mahkeme Kararlarının Denetimi Kapsamı”, *Güncel Hukuk Dergisi*, Y. 2013, S. 9, s. 20-23.(Kanadoğlu, Mahkeme Kararı)
- KARAMAN, Ebru, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, İstanbul 2013.
- KILINÇ, Bahadır, “Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, *AYD*, C. 25, 2008, s. 19-59.(Kılınç B., Karşılaştırmalı)
- KORKMAZ, Ramazan, *Medeni Usul Hukuku Açısından Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, İstanbul 2014.
- KUŞ, Mustafa, “Örnek Uygulamalar Işığında Bireysel Başvuru ve Geleceği”, Sevtap YOKUŞ (edt.), *Türkiye'de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru(Anayasa Şikayeti)*, Ankara 2013, s. 75-107.
- ODER, Bertil Emrah, “Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda İlk Evre/ Sınırlar, Sorunlar ve Yeni İçtihat”, *Güncel Hukuk Dergisi*, Y. 2013, S. 9, s. 14-19.(Oder, Evre)
- ÖNCÜ, Mehmet, “Bireysel Başvurunun AİHM Tarafından Usulden İncelenmesi ve Dördüncü Derece Türünden Şikayetler”, Alpaslan ALTAN/Engin YILDIRIM/Erdal TERCAN/Hikmet TÜLEN/Alı Rıza ÇOBAN (edt.), *Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşunun 50.Yılına Armağan*, Ankara 2012, s. 373-407.
- ÖZBEY, Özcan, *Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, 2. Bs., Ankara 2013.(Özbey, Bireysel Başvuru)
- SAĞLAM, Fazıl, *Anayasa Hukuku Ders Notları*, Lefkoşa 2013.(Sağlam F., Ders Notları)
- SAĞLAM, Fazıl, “Anayasa Şikayetini Bekleyen Sorunlar”, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Paneli*, Ankara 2011, s. 20-30.(Sağlam F., Sorunlar)

- ÖZCAN, Hüseyin, “Türkiye’de Bireysel Başvurunun Geleceği”, *Uluslararası Anayasa Kongresi Metinler Kitabı 3*, İstanbul 2012, s. 30-35.(Özcan, Bireysel Başvuru)
- ŞİRİN, Tolga, *Türkiye’de Anayasa Şikayeti*, İstanbul 2013.
- URAL, Sami Sezai, *Bireysel Başvuru*, Ankara 2013.
- UZUN, Cem Duran, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu(Anayasa Şikayeti), Beklentiler ve Riskler”, *Seta*,2012.